

PUŽŲ DVARAS. Čia savo gyvenimo kelią pradėjo Žemaičių rašytojų sambūrio narys Fabijonas NEVERAVIČIUS

Parengė Jurgis ŽELVYS

Pužų kaimas

Tęsdami kelionę po Žemaitijos dvarus, kuriuose yra gimę rašytojai, šį kartą nusikelkime į Tauragės rajono Pužų kaimą, kuris yra apie 2 km į vakarus nuo Sklaudvilės miestelio ir tiek pat į šiaurę nuo Nemakščių (abi gyvenvietės Raseinių rajone). XIX–XX a. čia, prie Balčios upelio, yra buvusi tipiška vidutinio žemaičio bajoro sodyba, praevio akį iš tolo traukusi dideliais šimtamečiais medžiais. Pro sodybą ėjo kelias į Žalpius, per Balčią buvo pastatytas tiltas. Šis dvaras, kaip tai nurodyta istoriniuose šaltiniuose (*Opisanie historyczno-statystyczne*, 1874, 219), jau 1862 m. priklausė Narutavičiams, kurių giminė labai sena – ji Jano Ciechanowicziaus sudarytame kilmingų Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės giminių sąvade minima jau XV amžiuje. Viena jos šaka XIX a. įsikūrė Žemaitijoje.

Pužų dvarą XIX a. iš savo tėvo paveldėjo būsimą rašytojo, žurnalisto, vertėjo, redaktoriaus, radijo diktorius, Žemaičių rašytojų sambūrio nario Fabijono Neveravičiaus tėvas, kuris taip pat buvo Fabijonas Neveravičius. Jo brolis Pšemislav Neveravičius (1865–1936) daugeliui lietuvių žinomas kaip pirmasis technikos žinovas, sukūręs aštuonratę transporto priemonės važiuoklę. P. Neveravičius garsus ir tuo, kad pirmasis padirbino tokią aštuonratę savaeigę važiuoklę ir šį išradimą 1907 metais užpatentavo Rusijoje (V. Pūronas, „Kauno inžinieriai juokėsi“, *Mokslas ir technika*, 1986 m., Nr 11, p. 40–41 1986, 40–41). Pšemislav netoli Pužų turėjo savo dvarą, vadinamą Naudvariu arba Juliniais. Jo fragmentų yra išlikę iki šiol.

Pužų gyvenvietę reprezentuoja iki mūsų dienų

išlikusi čia ant Ančios kranto XIX a. viduryje pastatyta pašto ir diližanų stotis (diližanų paskirtis buvo pervežti keleivius ir pašto siuntas), kuri tais laikais buvo tokia pati, kaip ir Tauragės pašto ir diližanų stotis. Pužų stotis yra viena iš nedaugelio išlikusių pašto sočių, pastatytų prie 1836 m. pradėto tiesinti, 1858 m. užbaigto Tilžės–Rygos plento, kuris tada buvo svarbus tranzitinės magistralės, ėjusios iš Sankt Peterburgo į Prūsiją, dalis.

Rygos–Tilžės kelio Pužų pašto stoties, esančios dabartinėje Pužų kaimo Stoties gatvėje, statinių kompleksas kaip vertingas XIX a. vidurio regioninės reikšmės, klasicizmo ir romantizmo stiliaus bruožų turintis architektūros paminklas yra įtrauktas į Lietuvos Kultūros vertybių registrą (unikalus kodas 33254). Jam priklauso du pastatai, tvora ir vartai. Yra išlikusi stoties plano struktūra, tūrinė erdvinė kompozicija, kurią suformuoja minėti du pastatai, išsidėstę apie stačiakampį kiemą ir sujungti tvora su vartais ir įvažiavimo į kiemą kelio trąsa.

Nutiesus minėtą plentą, caro valdininkai, norėdami įsiteikti Rusijos carienei, kuri, pasak kraštotyrininko Broniaus Kviklio, kartą, keliaudama arkliais iš Sankt Peterburgo į Berlyną, Pužuose laukdama arklių pakeitimo, savo palydovams pasakiusi, kad jai čia nenuobodu (rusiškai „neskučno“), ir, rusindami lietuviškus vietovardžius, pasirūpino, kad stotis oficialiai būtų pavadinta „Neskučnoje“. Taip šį kaimą valdininkai vadino iki 1918 metų. Vietiniams gyventojams ši gyvenvietė visada buvo Pužai. Yra ir kitų pavadinimo „Neskučnoje“ aiškinimų, susijusių su Rusijos caro šeimos kelionėmis.

1918–1930 m. Pužų stoties komplekse veikė paštas, pradinė mokykla. 1940 m. Lietuvoje įvedus sovietų valdžią, kompleksas buvo pritaikytas senelių prieglaudai, kuri čia veikė iki vokiečių okupacijos pradžios. Kai Pužuose pasirodė naciai, jie pašto stoties kompleksą aptvėrė spygliuotos vielos tvora ir čia, į jų įkurtą laikinąjį getą, atvežė žydų tautybės vyrų (jų skaičius nežinomas). Gete jiems buvo lemta gyventi vos kelias dienas – juos birželio mėnesio pabaigoje vokiečių gestapo ir SD kariai nužudė prieš anksto iškastų tranšėjų ir, suvertę į jas, užkasė. Šioje masinėje žudynių vietoje dar apie 300 žydų vyrų buvo nužudyti 1941-ųjų rugpjūtyje. Yra pagrindo manyti, kad egzekucijas vykdė Tilžės gestapo būrys. Žudynių vieta įamžinta čia 1991 m. pastatytu juo-

do granito paminklu su jame iškalta Dovydo žvaigžde ir užrašu jidiš bei lietuvių kalbomis: „1941 m. hitleriniai žmogžudžiai nužudė 300 žydų – vyrų“.

Pužų žydų žudynių ir užkasi-mo vieta kaip nacionalinės reikšmės paminklas 1993 m. spalio 20 d. įrašyta į Kultūros vertybių registrą (unikalus kodas 20686) ir yra saugomas valstybės.

Po karo Pužų pašto stoties komplekse buvo Kelių valdybos bendrabutis, vėliau pastatus privatizuoti.

Pužuose 1902 m. buvo 224 nuolatinį gyventojų. Vėliau jų ėmė mažėti: 1979 m. buvo 153, 1992 m. – 131, 2011 m. – 88, 2021 m. – 68.

Fabijonas Neveravičius

Fabijonas Neveravičius gimė 1900 m. liepos 19 d. Pužų dvare gyvenusių pasiturinčių bajorų Narutavičių šeimoje. Kai čia augo būsimasis rašytojas, dvariškiai kalbėdavo lenkiškai, tačiau Fabijono tėvai buvo palankūs lietuvių tautiniam judėjimui. Jau paauglystės metais Fabijonas kartu su kitais šeimos nariais dalyvaudavo visuomenei skirtuose viešuose lietuviškuose vaidinimuose ir gegužinėse. Vaikystėje, paskatintas tėvo, pradėjo mokytis lietuvių kalbos, o vėliau, jau būdamas gimnazistas, per vasaros atostogas mokydavo lietuviškai skaityti ir rašyti Pužų dvaro darbininkų vaikus.

Pužuose F. Narutavičius praleido 14 metų. Baigęs Šiaulių gimnaziją, jis įstojo į Vy-

1936 m. Šiauliuose įvykusios žemaičių rašytojų konferencijos, kurioje buvo nutarta įkurti Žemaičių rašytojų draugiją (sambūrį), dalyviai. Sėdi (iš kairės): Juozas Butkus-Butkų Juzė, Ieva Simonaitytė, Liūnė Janušytė, Stasys Anglickis, Pranas Genys. Stovi (iš kairės): Petras Gintalas, Stasys Santvaras, Fabijonas Neveravičius (trūksta Stasiaus Būdavo). Archivesofculture.com nuotrauka

tauto Didžiojo universiteto Teologijos ir filosofijos fakultetą, tačiau, galutinai apsisprendęs būti lietuviu, 1919 m. pavasarį tapo atsikūrusios Lietuvos kariuomenės savanoriu, pradėjo studijuoti Lietuvos karo mokykloje, baigė ją ir tapo karininku. Pasibaigus kovoms už Lietuvos nepriklausomybę, 1920–1934 m. Karo mokykloje dirbo dėstytoju, o po nepavykusio 1934 m. pučo, kuriame jis, jau turintis kapitono laipsnį, dalyvavo, buvo paleistas į atsargą. Tada nutarė atsidėti kūrybai – rašė romanus, apsakymus, apysakas, vertė kitų šalių autorių kūrinius į lietuvių kalbą, užsiėmė žurnalistika.

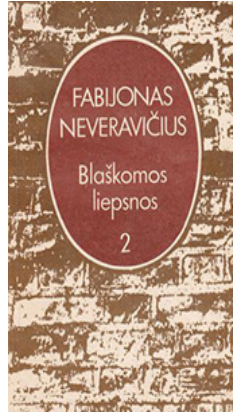
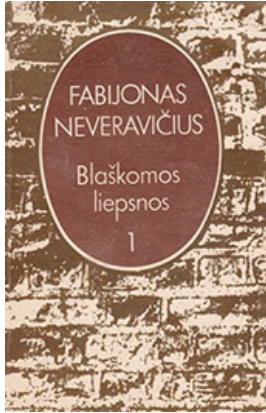
1935–1939 m. jis kaip kūrėjas buvo labai produktyvus – kasmet išleisdavo po vieną savo kūrybos knygą ir po vieną išverstą romaną.

Pirmiausiai debiutavo kaip vertėjas – 1935 m. išspausdintas jo iš lenkų į lietuvių kalbą išverstas žymaus lenkų rašytojo Stefano Žeromskio romanas „Nuodėmės istorija“. Kiek vėliau tais pačiais metais Kauno „Sakalo“ spaustuvė išleido jo psichologinį romaną „Dienos ir naktys“ (portale „ePaveldas“ yra paskelbta šios knygos skaitmeninė versija (adresas internete: <https://byt.lt/T5RvK>).

F. Neveravičius daugiausiai rašė istorinėmis temomis. Geriausiai vertinamas jo kūrinys yra 1936 m. išleistas dviejų tomų istorinis romanas „Blaškomas liepsnos“ (1959 m. išspausdinta jo pakoreguota versija). Tai knyga apie Abiejų Tautų Respublikos žlugimą, žmonių patriotiškumą.

F. Neveravičius dalyvavo 1936 m. Šiauliuose įkurto Žemaičių rašytojų sambūrio veikloje, šios neoficialiai veikusios kūrybinės organizacijos rengiamuose literatūros vakaruose. 1938 m. jis kartu su tuo metu Lietuvoje jau žinomais iš Žemaitijos kilusiais ar su ja tamprius ryšius turėjusiais rašytojais – Stasiu Anglickiu, Stasiu Būdavu, Juozu Butkumi-Butkų Juze, Sofija Čiurlioniene-Kymantaite, Klemensu Dulke,

(Nukelta į 22 p.)

1990 m. Vilniuje leidyklos „Vaga“ išleisto F. Neveravičiaus istorinio romano „Bląskomos liepsnos“ dvitomio viršeliai ir F. Neveravičiaus portretas (fotografas nežinomas) iš 1938 m. Kaune leidyklos „Sakalas“ išleistos Žemaičių kūrybos antologijos „Žemaičiai“ (sudarė Stasys Anglickis).

Pranu Geniu, Petru Gintalu, Liūne Janušyte, Mykolu Linkevičiumi, Vytautu Mačerniu, Nele Mazalaite, Stasiu Santvaru, Ieva Simonaityte, Viliumi Storosta-Vydūnu, Jonu Šimkumi, Mykolu Vaitkumi – paskelbė savo kūrybos tais metais Kauno „Sakalo“ spaustuvės išleistoje Stasio Anglickio sudarytoje žemaičių kūrybos antologijoje „Žemaičiai“ (jose išspausdintas F. Neveravičiaus apsakymas „Eigulis Karka“). Antologijoje paskelbtame rašytojo prisistatyme jis akcentuoja savo žemaitiškumą ir meilę tėvų žemei: „*gimiau dvarelyje puikioj Žemaitijoj, kur tarp gilių skardžių, plačiomis pievomis čiurlena upokšniai, kur pratisai skamba su niekuo nepalyginamos dainos, kur žavingiausiai čiulba lakštingalos, kvapiausia žiedų dvastis, kur juodą duoną kasdieninę žmonės dainingai vadina: dūna [...]*“.

Kitas F. Neveravičiaus dviejų tomų romanas („Erškėčiai“) – apie 1831 m. sukilimą ir jo nuostatus. Jis išleistas 1937 metais. 1938-aisiais išspausdintas F. Neveravičiaus apsakymų rinkinys „Palaimintas juokas“. Tais pačiais metais F. Neveravičius įstojo į Lietuvos rašytojų draugiją. 1939 m. dirbo Vilniaus radiofone, vedė Lietuvos kariuomenės įžengimo į Vilnių ir jos parado radijo laidas. Prsidėjęs Antrajam pasauliniam karui, dalyvavo antinaciniėje rezistencijoje.

XX a. 4 dešimtmetyje jis daug dirbo ir vertimų srityje. 1937–1938 m. išleistas jo į lietuvių kalbą išverstas Władysława Stanisława Reymonto keturių tomų romanas „Kaimiečiai“, 1939 m. – trijų tomų istorinė trilogija „1974 metai“, 1941 m. – dviejų tomų Levo Tolstojaus romanas „Ana Karenina“.

1944 m., artėjant frontui, rašytojas iš Lietuvos pasitraukė į Vakarus. Nuo 1947 m. gyveno Didžiojoje Britanijoje. Ten jis aktyviai dalyvavo išėivijos kultūriniame gyvenime, tęsė literatūrinę veiklą, buvo paskirtas Lietuvos žurnalistų sąjungos įgaliotiniu Rytų ir Vidurio Europos, Pabaltijo ir Balkanų tautų laisvųjų žur-

nalistų federacijos taryboje Londone. 1949 m. jo iniciatyva įkurtas Lietuvių žurnalistų sąjungos skyrius Didžiojoje Britanijoje. 1955 m. F. Neveravičius atstovavo Lietuvos žurnalistų sąjungai Londone vykusiame Tarptautinės laisvųjų žurnalistų federacijos IV kongrese ir buvo išrinktas į Revizijos komisiją, 1953–1958 m. ėjo žurnalo „Santarvė“ redaktoriaus pareigas.

1949 m. išspausdintas F. Neveravičiaus apysakų rinkinys „Dienovidžio sutemos“.

Gyvendamas Didžiojoje Britanijoje jis toliau užsiėmė vertimais. 1952m. išspausdinta jo į lietuvių kalbą išversta G. Orwello fantastinė apysaka „Gyvulių ūkis“. Jis yra išvertęs ir daugiau kūrinių, tarp jų ir E. Wallace'o, B. Huro J. Kureko bei kitų.

Fabijonas Neveravičius mirė 1981 metų balandžio 17 d. Londone (Didžioji Britanija).

1986-aisiais, jau po rašytojo mirties, buvo išleista jo kūrybos rinktinė „Priešai“, o 1990 m. Vilniuje leidykla „Vaga“ išleido istorinio romano „Bląskomos liepsnos“ pirmąją ir antrąją dalį.

NAUDOTA LITERATŪRA:

1. Vaiva Narušienė, „Rašytojas ir vietos tapatybė: bajoriškasis žemaitiškumas Fabijono Naruševičiaus gyvenime ir kūryboje“, *Česlovo Milošo skaitymai 5*: <https://byt.lt/iCRwX>.

2. Regina Genienė, „Istorinės pašto stoties savininkas remontuoja, paveldosaugininkai komanduoja“, *Tauragės kurjeris*: <https://byt.lt/4jxld>.

3. Algis Kalėda, „Fabijonas Neveravičius“, *Visuotinė lietuvių enciklopedija*: <https://byt.lt/3RtuW>.

4. *Kultūros vertybių registras*: <https://kvr.kpd.lt/#/>.